

Корніяка О.М. Сформованість характеристик комунікативної компетентності педагогів і психологів у період їх первинної професіоналізації / О.М. Корніяка //Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Т. 12 / За ред. В.О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – Вип.12. – С.198 –204.

УДК 159.946.3

Корніяка О.М. (м. Київ)

Сформованість характеристик комунікативної компетентності педагогів і психологів у період їх первинної професіоналізації

У статті подано результати дослідження психологічних особливостей розвитку комунікативної компетентності, її основних складових у психологів і педагогів у період їх первинної професіоналізації.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, комунікативна діяльність, комунікативні вміння та навички, первинна професіоналізація.*

Актуалізація потреби у вивченні особливостей розвитку комунікативної компетентності фахівця у сучасних соціокультурних умовах має об'єктивні підстави. Адже перехід людства до суспільства інформаційного різноманіття зумовив об'єднання і культурну інтеграцію в усіх сферах життя, невпинне примноження сфер комунікації і появу багатофункціональних взаємин та взаємодій. За цих обставин – в умовах динамічної і мало прогнозованої реальності ХХІ століття – зросла потреба у фахівцях з високим рівнем розвитку комунікативної компетентності. Передусім це стосується професій типу «людина-людина», представники яких мають повсякчас послуговуватися комунікативною компетентністю як найважливішим психологічним інструментом міжособистісної взаємодії, налагодження ефективних взаємин. Внаслідок багатоплановості і різноспрямованості діяльності цих фахівців саме їм украй потрібна цілеспрямована психологічна допомога, яка спиралася б на новітні об'єктивні знання у сфері професійно-комунікативного становлення і забезпечувала б прогресивні зміни в їх комунікативному розвитку в процесі професіоналізації. Тим часом, незважаючи на важливість володіння представниками соціономічних професій комунікативною компетентністю, і досі ця визначальна характеристика їх професіоналізму в змістовому і технологічному плані недостатньо вивчена, а процес її формування зазвичай

відбувається стихійно, без належного врахування нових підходів до її розуміння і методів розвитку.

Поза тим усвідомлення особистістю належності до співтовариства професіоналів є результатом тривалого і складного соціокомунікативного процесу, який поєднує фахову соціалізацію і розвиток самосвідомості, спрямований на вдосконалення передусім комунікативної компетентності як інструмента професійного зростання. Вдосконалення комунікативної компетентності ґрунтується на особистісному ставленні до професії та ціннісних орієнтаціях фахівця у сфері професійної і комунікативної діяльності, що виявляється у характері, тих чи тих способах (і засобах) міжособистісної взаємодії.

Період первинної професіоналізації (вік: 23 – 30 рр., за Е.Ф. Зеєром, 2005) розкриває перед молодими фахівцями «нові смисли», нові горизонти у становленні професіоналізму і розвитку комунікативної компетентності, підґрунтям чого виступає реалізація нагромадженого на попередньому етапі адаптаційного потенціалу. В цей період спеціаліст вже набув базових, у тому числі комунікативних, знань і вмінь; він володіє психолого-педагогічною технікою, має певний досвід професійної діяльності і міжособистісної взаємодії, став виразним індивідуальний стиль його діяльності і спілкування. В період первинної професіоналізації головним мотиваційним чинником стає якомога повніша реалізація своїх можливостей у професійній діяльності і спілкуванні через комунікативну компетентність як інструмент професіоналізації, всебічне освоєння свого фаху завдяки творчому самовираженню.

В *емпіричному дослідженні* ми поставили за мету визначення психологічних особливостей розвитку комунікативної компетентності у різних фахівців – педагогів і психологів на етапі їх первинної професіоналізації.

В дослідженні, яке проводилося в 2009-2010 рр., статистично опрацьовано дані психодіагностичного обстеження **57** фахівців: педагогів і психологів (віком від 23 до 30 рр.), що перебувають на етапі первинної

професіоналізації. До вибірки фахівців-психологів увійшли психологи Подільського і Печерського районів м. Києва, психологи – викладачі і слухачі факультету перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців Київського університету ім. Б. Грінченка і Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Г. Сковороди, а до вибірки фахівців-педагогів – вчителі гімназії №117, загальноосвітніх шкіл (I і III ступенів) №138 і №156 м. Києва, а також слухачі вищеназваного факультету.

В дослідженні використано шість психодіагностичних методик (і тестів): методику вивчення комунікативних і організаторських вмінь (КОВ), методику оцінки способів реагування у конфлікті К. Томаса (адаптовану Н.В. Гришиною), тест “Вміння слухати”, тест “Вміння викладати свої думки”, тест “Взаємини з співрозмовником”, опитувальник “Дорослий – Батько – Дитина”, а також застосовано експертну оцінку для з’ясування особливостей професійного розвитку і сформованості характеристик комунікативної компетентності [2; 3; 5; 7]. У дослідженні проаналізовано дані, отримані за допомогою розробленого О.М. Кокуном (2008) – для цього етапу професійного становлення – опитувальника [4], який дав можливість визначити особливості професійного зростання та важливі для досягнення обраних професійних цілей детермінанти.

Узагальнення даних опитування досліджуваних-фахівців щодо розвитку у них характеристик, що визначають успішність професійної діяльності, дало такі результати:

1. Стосовно показника сформованості професійної діяльності – «тривалість освоєння соціальної ролі фахівця» – на етапі первинної професіоналізації психологи (64%) перевершують педагогів (35%) за високою швидкістю набуття відповідних професійних навичок.

2. За такою характеристикою професійної діяльності, як «тривалість набуття досвіду для самостійного виконання професійної діяльності», психологи (36%) неістотно перевищують педагогів (35%) за швидкістю опанування цього досвіду.

3. На етапі первинної професіоналізації майже сформований і сформований «індивідуальний стиль професійної діяльності» у 60% психологів і у 52% педагогів.

4. Згідно з оцінюванням «власного професійного рівня», на етапі первинної професіоналізації вищий від середнього і високий рівень (у сукупності) мають 40% педагогів і 33,3% психологів.

5. За показником «ступінь вироблення професійного менталітету, ідентифікації з професійним співавторством» психологи (70%) перевершують педагогів (60%).

6. На етапі первинної професіоналізації повністю творчий характер професійної діяльності мають 10% психологів і жодного педагога.

7. Тим часом сильний і дуже сильний «інтерес до своєї професійної діяльності» притаманний 71% педагогів і 63% психологів.

8. Про підвищення власного професійного рівня періодично і постійно дбають на цьому етапі професіоналізації 88% педагогів і 100% психологів.

9. Крім того, у міру підвищення професіоналізму вже на етапі первинної професіоналізації стовідсотково зростає вправність у налагодженні взаємин з колегами і у педагогів, і у психологів. Подібною вправністю характеризуються досліджувані й у налагодженні взаємин з керівниками.

З метою оцінювання відмінностей у розвитку комунікативної компетентності та її характеристик, а також особистісних утворень, що визначають її сформованість, застосовано t-критерій Стьюдента. Результати оцінювання відмінностей у розвитку комунікативної компетентності та її складових у досліджуваних – психологів і педагогів – на етапі *первинної професіоналізації* свідчать про відсутність таких відмінностей щодо самого феномена та його комунікативно-мовленнєвих, соціально-перцептивних й інтерактивних складових, крім *вміння самопрезентації* ($p \leq 0,031$). Це можна пояснити належністю обох категорій досліджуваних – і психологів, і педагогів – до професій типу «людина-людина», а відтак – порівняно однаковими вимогами щодо комунікативної компетентності таких фахівців, які вони

задовольняють у процесі професіоналізації. Разом з тим стосовно цих фахівців зафіксовано відмінності у розвитку такого особистісно-мотиваційного утворення (і моральної детермінанти у ставленні суб'єкта до комунікативної дійсності), як *почуття власної гідності* ($p \leq 0,021$). Крім того, спостерігаються відмінності у розвитку і таких утворень емоційно-вольової сфери психологів і педагогів, як *впевненість у собі* ($p \leq 0,01$), *самоконтроль* ($p \leq 0,001$) й *ініціативність* ($p \leq 0,001$).

Таблиця 1

Розвиток складових комунікативної компетентності у психологів і педагогів на етапі їх первинної професіоналізації (у відсотках)

№	Складові	Рівні розвитку	Психологи (n =31)	Педагоги (n =26)
1.	Мовна компетентність	Дуже високий	32,1	33,3
		Високий	42,9	52,4
		Середній	21,4	14,3
		Низький	3,6	-
		Дуже низький	-	-
		Усього	100	100
2.	Комунікативні знання	Дуже високий	57,1	42,9
		Високий	17,9	52,4
		Середній	21,4	4,8
		Низький	3,6	-
		Дуже низький	-	-
		Усього	100	100
3.	Вміння соціальної взаємодії (узгодження дій у спілкуванні,	Дуже високий	42,9	38,1
		Високий	35,7	33,3
		Середній	17,9	23,8
		Низький	3,6	4,8

	злагодженість дій, залагодження конфлікту)	Дуже низький	-	-
		Усього	100	100
4.	Вміння вести розмову (спір)	Дуже високий	42,9	23,8
		Високий	42,9	42,9
		Середній	7,1	28,6
		Низький	7,1	4,8
		Дуже низький	-	-
		Усього	100	100
5.	Вміння сприймати і розуміти іншу людину (вміння “читати за обличчям”, вміння розуміти психологічний стан співрозмовника)	Дуже високий	50,0	42,9
		Високий	32,1	28,6
		Середній	7,1	28,6
		Низький	10,7	-
		Дуже низький	-	-
		Усього	100	100
6.	Вміння самопрезентації	Дуже високий	57,1	23,8
		Високий	28,6	38,1
		Середній	7,1	28,6
		Низький	7,1	9,5
		Дуже низький	-	-
		Усього	100	100
7.	Здатність до володіння інтонацією, мімікою,	Дуже високий	57,1	33,3
		Високий	25,0	47,6
		Середній	14,3	14,3

	пантомімікою	Низький	3,6	4,8
		Дуже низький	-	-
		Усього	100	100
8.	Розумово-комунікативні здібності	Дуже високий	42,9	42,9
		Високий	39,3	28,6
		Середній	14,3	28,6
		Низький	3,6	-
		Дуже низький	-	-
		Усього	100	100

Тим часом з таблиці 1 видно, що педагоги перевершують психологів за дуже високим і високим (у сукупності) рівнями розвитку таких складових **комунікативно-мовленнєвого компонента** комунікативної компетентності, як *мовна компетентність і комунікативні знання*. Водночас психологи перевершують педагогів за дуже високим і високим рівнями розвитку *вміння вести розмову (спір)*. Щодо сформованості **соціально-перцептивного компонента** зазначимо: розвиток *вміння сприймати і розуміти іншу людину* так само вищий у психологів, ніж у педагогів. До того *вміння соціальної взаємодії (інтерактивний компонент)* розвинені дещо більше у психологів, ніж у педагогів.

Таблиця 2

Міжкореляційні зв'язки у структурі комунікативної компетентності фахівців

№	Параметри	Первинна професіоналізація	
		Коефіцієнт кореляції, за Пірсоном	Рівень значущості

1.	Мовна компетентність	0,229	
2.	Комунікативні знання	0,527	$p \leq 0,01$
3.	Вміння соціальної взаємодії (здатність до узгодження дій у спілкуванні, здатність до злагодженості дій, вміння залагоджувати конфлікт)	0,467	$p \leq 0,01$
4.	Вміння вести розмову (спір)	0,255	
5.	Вміння сприймати і розуміти іншу людину (вміння “читати за обличчям”, вміння розуміти психологічний стан співрозмовника)	0,310	$p \leq 0,05$
6.	Вміння слухати	0,029	
7.	Вміння викладати свої думки	-0,024	
8.	Здатність до налагодження взаємин із співрозмовником	0,018	
9..	Комунікативні вміння	0,144	
10.	Здатність до само презентації	0,329	$p \leq 0,05$
11.	Здатність до володіння інтонацією, мімікою, пантомімікою	0,385	$p \leq 0,01$

Кореляційний аналіз (див.: табл. 2) дав можливість визначити взаємозв'язки у структурі комунікативної компетентності фахівців. Відтак, на етапі первинної професіоналізації показник комунікативної компетентності поєднаний статистично значущим позитивним кореляційним зв'язком з такими своїми характеристиками, як комунікативні знання, вміння соціальної взаємодії, вміння сприймати і розуміти іншу людину, здатність до самопрезентації і здатність до володіння інтонацією, мімікою і пантомімікою. Проте щодо мовної компетентності, вміння вести розмову (спір), вміння слухати, здатності до налагодження взаємин із співрозмовником, комунікативних вмінь (загальний показник) можемо говорити лише про тенденцію до такого взаємозв'язку. Крім того, комунікативна компетентність не має статистично значущого позитивного кореляційного зв'язку з вмінням

викладати свої думки через його не-сформованість. Відтак, всі основні складові: комунікативно-мовленнєва (на етапі первинної професіоналізації – здебільшого на рівні позитивної тенденції), соціально-перцептивна й інтерактивна – визначають розвиток комунікативної компетентності й навпаки.

На етапі первинної професіоналізації фахівців загальний показник мотивації (0,301 при $p \leq 0,05$) і показник ввічливості (0,291 при $p \leq 0,05$) пов'язані з комунікативною компетентністю значущим позитивним кореляційним зв'язком, а такі особистісно-мотиваційні утворення, як потреба у спілкуванні, почуття власної гідності й повага до інших людей поєднані з нею лише на рівні тенденції до позитивного взаємозв'язку.

Разом з тим розвиток комунікативної компетентності детермінується на етапі первинної професіоналізації сформованими утвореннями емоційно-вольової сфери особистості: впевненістю у собі (0,438 при $p \leq 0,01$) й емоційністю (0,375 при $p \leq 0,01$); вона також корелює на рівні позитивної тенденції до взаємозв'язку з ініціативністю і самоконтролем.

У дослідженні зафіксовано позитивний взаємозв'язок між комунікативною компетентністю і такими характеристиками професійної діяльності, як успішність підвищення професійного рівня (0,405 при $p \leq 0,01$), професійна творчість (0,455 при $p \leq 0,01$), спеціальна компетентність як підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності (0,514 при $p \leq 0,01$), персональна компетентність (0,330 при $p \leq 0,05$) і загальний показник зростання професійного рівня (0,493 при $p \leq 0,01$). Відтак, сформована здатність самостійно здобувати нові знання та вміння за фахом, поєднана з вмінням творчо реалізувати їх у професійній діяльності, визначають розвиток комунікативних і професійних характеристик педагогів і психологів: сформованість комунікативної компетентності як інструмента професійної діяльності і спілкування забезпечує підвищення їх кваліфікації і навпаки – зростання професіоналізму веде до їх комунікативного вдосконалення.

Таблиця 3

Розподіл досліджуваних за нормативністю розвитку складових показника «Взаємини із співрозмовником» (у відсотках)

№	Складові	Норма розвитку	Первинна професіоналізація	
			Педагоги (n=26)	Психологи (n=24)
1.	Взаємна підтримка у спілкуванні	Нижчий від норми	24	51,7
		<i>Нормативність</i>	76	48,5
2.	Злагодженість у міжособистісній взаємодії	Нижчий від норми	40	58
		<i>Нормативність</i>	60	42
3.	Залагодження конфлікту	Нижчий від норми	40	51,6
		<i>Нормативність</i>	60	48,5

Як бачимо з таблиці 3, щодо показника «взаємна підтримка у спілкуванні» вищу нормативність зафіксовано у педагогів (76%), ніж у психологів (48,5%). Педагоги так само перевищують психологів за нормативністю розвитку показників «злагодженість у міжособистісній взаємодії» і «залагодження конфлікту». Досить високий відсоток нижчого від норми розвитку всіх названих показників і у педагогів і, тим паче, у психологів може свідчити про поспіх, відсутність інтересу, вагомих приводів для обговорення чи навіть певну рутинність у ставленні цих фахівців до співбесідника – учня або колеги, про недостатню сформованість у них здатності до віднайдення шляхів до взаєморозуміння.

На етапі первинної професіоналізації, як показало дослідження, переважаючими способами реагування в конфлікті у психологів є *співробітництво* (50%) і *притосування* (43%). У педагогів типовими способами поведінки виступають *співробітництво* (48%), *притосування* (48%)

і компроміс (48%) – як бачимо, останні виявляються у взаємодії на паритетних началах.

Відтак, для розв'язання дедалі складніших завдань сучасний фахівець має бути здатним до постійного підвищення професійного рівня, до професійно-комунікативного зростання.

Психологічне дослідження дало змогу дістати такі *результати*:

1. Оцінювання (за t-критерієм Стюдента) відмінностей у розвитку комунікативної компетентності та її складових свідчить про відсутність таких відмінностей у педагогів і психологів стосовно самого феномена та його комунікативно-мовленнєвої, соціально-перцептивної й інтерактивної складових, крім вміння самопрезентації. Це, певно, зумовлюється порівняно однаковими вимогами до розвитку комунікативної компетентності цих представників соціономічних професій.

2. Емпіричне дослідження показало, що всі основні складові: комунікативно-мовленнєва, соціально-перцептивна й інтерактивна – визначають розвиток комунікативної компетентності педагогів і психологів. Разом з тим, як свідчать результати дослідження, такі комунікативно і професійно важливі характеристики, як мовна компетентність, вміння вести розмову (спір), вміння слухати, здатність до налагодження взаємин із співрозмовником, загальні комунікативні вміння не достатньо сформовані у досліджуваних – можемо говорити лише про тенденцію до їх взаємозв'язку з комунікативною компетентністю. Крім того, нормативність здатності до встановлення взаємин у міжособистісній взаємодії вища у педагогів, ніж у психологів.

3. У зв'язку зі сказаним до *шляхів вироблення* недостатньо сформованих, але професійно важливих якостей і вмінь відносимо: аналіз власної професійно-комунікативної діяльності, самостійну підготовку і виконання обумовлених фахом комунікативних функцій при оперті на індивідуальний стиль діяльності і спілкування, постійний пошук способів комунікативно-особистісного і професійного вдосконалення, тренування не сформованих повною мірою

якостей та вмійнь. На етапі первинної професіоналізації *психологічний супровід* полягає в допомозі у подальшому вдосконаленні комунікативної компетентності, подоланні розбіжностей у конфліктних ситуаціях, навчанні вмінню віднайдення шляхів до взаєморозуміння, розвитку здатності повно і логічно викладати свої думки і вміння слухати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбузова Е.Н., Анисимова А.И., Шатрова О.В. Практикум по психологии общения. – СПб.: Речь, 2008. – 272 с.
2. Энциклопедия психологических тестов. Общение, лидерство, межличностные отношения. – М.: ООО «Издательство АСТ», 1997. – 304 с.
3. Женская психология / Составитель – к. п. н. Н.А. Литвинцева. – М.: АО Бизнес-школа «Интел-синтез», 1994.
4. Кокун О.М. Теорія і практика обґрунтування вибору методичного забезпечення психологічного дослідження // Актуальні проблеми психології. – Т.У: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія / За ред. С.Д. Максименка. – К.: ІВЦ Держстандарту України, 2009. – Вип.9. – С.158 – 169.
5. Корніяка О.М. Сучасні підходи до вивчення комунікативної компетентності особистості // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – Вип.3. – С.294 – 316.
6. Мерзлякова Е.Л. Чему и как учить учителей. Тренинг эффективного педагогического общения. – СПб.: Речь, 2007. – 296 с.
7. Психология личности: тесты, опросники, методики / Авторы-составители: Н.В. Киршева, Н.В. Рябчикова. – М.: Геликон, 1995. – 220 с.